

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2789-6919/09/68-71>**Mələkxanım Niyazi qızı Səfərli**

Bakı Mühəndislik Universiteti

magistrant

melekseferli79@gmail.com

RUSIYA-UKRAYNA MÜHARİBƏSİNDƏ RUSIYA-ABŞ RƏQABƏTİ**Xülasə**

Dünyada gedən geosiyasi proseslər yeni dünya nizamının yaradılmasının göstəricisidir. Təqütblü sistemin lideri olan Amerika Birləşmiş Ştatları yüksələn güc olan Rusiya və Çinə qarşı yenidən müttəfiqlərini səfərbər etmək istəyir. Qərb və Rusiya arasında bufer zona olan Ukraynanın geosiyasi, geoiqtisadi, geostrateji önəmi qlobal güclərin maraqlarının toqquşmasına səbəb olur. Geosiyasi şəraitin uyğunluğundan istifadə edən Rusiya həm imperialist maraqlarını reallaşdırır, həm də Qərbə tələblərinin yerinə yetirilməsi üçün təzyiqlik göstərir. Və bu məqalə tərəflərin maraq və gələcək planlarının nə olduğundan bəhs edir. Həmçinin müharibə sonrası bütün dünyada qida qıtlığı və iqtisadi durğunluğun da olacağını proqnozlaşdırır.

Açar sözlər: *Rusiya, ABŞ, Ukrayna, NATO, Çin, Qərb dünyası, Co Bayden, Putin, geosiyasi mübarizə, milli maraq*

Melekxanım Niyazi Səfərli**Russia-USA competition in Russia-Ukraine war****Abstract**

Geopolitical processes in the world are an indicator of the creation of a new world order. The United States, the leader of the unipolar system, wants to re-mobilize its allies against the rising power of Russia and China. The geopolitical, geoeconomic and geostrategic importance of Ukraine, which is a buffer zone between the West and Russia, is causing a conflict of interests between global powers. Taking advantage of the geopolitical situation, Russia is both pursuing its imperialist interests and exerting pressure on the West to comply with its demands. And this article is about the interests and future plans of the parties. It also predicts food shortages and economic stagnation around the world after the war.

Key words: *Russia, USA, Ukraine, NATO, China, Western world, Co Biden, Putin, geopolitical struggle, national interest*

Giriş

Siyasi coğrafiyanın banisi kimi qəbul edilən Ratselin irəli sürdüyü həyati-məkan nəzəriyyəsi sonralar Qərb müstəmləkəçi dövlətlərin ekspansionist siyasətinin elmi əsaslandırılması üçün istifadə edilmişdir. Dəniz hökümranlığının dünya hakimiyyətinə apardığını deyən Ratselin ideologiyası ilə çıxış edən hegemon dövlətlər dənizlərin əhəmiyyətinin daha da artması ilə geosiyasi mübarizələri daha da şiddətlənmişdir. Qara dəniz bölgəsi ABŞ və Aİ üçün Avrasiyaya keçid qapısıdır. Bu bölgəni yeni istehsal sahəsi kimi pazara çevirmək cəzbedicidir. Avropanı nəzarətdə saxlamaq üçün onun asılı olduğu enerji yataqlarına çıxış və nəqliyyat güzərgahlarının nəzarətdə saxlanması ABŞ üçün əsas məqsəd idi.

Qərbin Rusiyanı çevrəlmə siyasətinə qarşı çıxan Rusiya isə tarixən gələn imperialist siyasətini davam etdirmək üçün NATO-nun Şərqi doğru genişlənməsini özünün milli təhlükəsizliyi üçün təhdid olaraq qiymətləndirərək 2014-cü ildə Kırımı işğal edərək Qara dənizdə SSRİ-nin dağılmasından sonra zəifləyən varlığını yenidən gücləndirməklə yanaşı, Ukraynanın NATO-a daxil olmamasına yazılı zəmanət verilməsinin rədd edilməsi ilə Ukrayna ərazisinə daxil oldu. Buradakı uğursuzluq ABŞ və Qərbə olan inamın sorgulanmasına və Çinin növbəti addımlarına səbəbiyyət verəcəyindən olduqca çətin geosiyasi mübarizədir. Həmçinin bu proseslərin dünyada qurulan yeni dünya nizamı və pandemiya sonrası dünyada gözlənilən qlobal qida qıtlığı və iqtisadi böhranın da xəbərçisi olduğunu da deyə bilərik.

1. Rusiya-Ukrayna müharibəsində Rusiyanın prioritetləri

Rusiya və Ukrayna arasındakı müharibə həm ikili, həm də qlobal güclərin fəaliyyətinin nəticəsidir. Rusiya-Ukrayna gərginliyinin kökü tarixə söykənsə də Qərb dəstəqli qüvvələrin köməyi ilə Ukraynada “rəngli inqilab” baş verəndən dərhal sonra Rusiya hərbi birləşmələri Kırımı daxil oldu. Rusiyanın Kırımı ilhaqı ilə 1991-ci ildən sonra Qara dənizdə zəifləyən mövqeyini yenidən gücləndirdi. Qara dəniz filosu və Sivastapol limanı vasitəsilə Ukraynanı nəzarətdə saxladı, Qara dənizdə ən güclü donanmaya sahib oldu, Qərbdən gələ biləcək Şimali Qafqaz istiqamətindəki təhlükələrin də qarşısını aldı və Yaxın və Orta Şərqdəki hərbi fəaliyyətlərinə də nəzarət etmə imkanını gücləndirmiş oldu (11).

Rusiyanın Ukraynaya hücumuna aparan yolu müəyyənləşdirsək həm Ukrayna daxilindəki proseslər, həm Rusiya-Ukrayna, həm də qlobal güclər arasındakı münasibətlərin nəticəsidir. Rusiya Prezidenti Putin 10 fevral 2007-ci il Münhen Təhlükəsizlik Konfransında ABŞ və NATO-nu tənqid edərək rus qüvvələrinin Gürcistandan çıxarıldığını, amma ABŞ raketlərinin Rumıniya və Bolqarıstanda yerləşdirildiyini və bunun regiondakı sülh danışıqlarını blokladığını bildirdi. ABŞ-ın NATO fəaliyyəti nəticəsində birlik xaricindəki digər heç bir dövlətin özünü təhlükəsiz hiss etmədiyini və məcburi silahlanmanın artmasına təkan verdiyini bildirərək mövqeyini ortaya qoymuşdur (8). Bu konfransda Almaniya Müdafiyyə naziri Frans Cozef Yunq heç bir təşkilatın təkbaşına dünya polisi rolunu oynaya bilməyəcəyini, NATO-nun müdafiyyə ittifaqından təhlükəsizlik ittifaqına transformasiya etdiyini və Avropada ortaq təhlükəsizlik maraqlarının olduğunu və NATO-Rusiya əlaqələrinin gücləndirilməsindən yana olduğunu bildirməklə Rusiyaya qarşı təhlükə deyil də, əməkdaşlıq meyvəyi bəslədiklərini göstərməyə çalışdı.

Putini Ukrayna ilə müharibəyə başlamağa cəsarətləndirən situasiyalar nələrdir? ABŞ-n diqqətini Çinə yönəltməsi və bir çox bölgələrdəki stratejik yüklərini azaltmaq ehtiyacı duyması və Rusiyanın Çin faktorundan istifadə edərək Qərb dünyasından hərbi qarşılıq almayacağını planlayaraq maksimum Ukrayna üzərindən məqsədlərini reallaşdırmaq istəməsi, Türkiyə və Qərb arasındakı əlaqələrin yenidən canlandırılmasına baxmayaraq hələ də bir-birlərinə uzaq olması, Avropanın artan enerji ehtiyacı və artan neft qiymətləri, qlobal inflyasiyanın gücləndiyi bir dövrdə Rusiyaya qarşı embarqoların uzun müddət davam etməsinin Qərb üçün daha ciddi nəticələrinin olması ehtimalı və s. bu kimi məsələlər müharibə üçün uyğun şərait yaratmışdı (7). Bununla yanaşı enerji bazarları gərgin, istehlakçılar narahatkən enerji də daxil embarqolar qoymaq, ona tərəfdarlar tapmaq və bunu uzun müddət davam etdirmək asan deyil və Rusiyanın da enerjini azaltmaq və ya kəsməklə qarşılıq veriləcəyi də məlumdur.

Rusiyanın bu müharibədə ilk strateji hədəfi nədir? Ən böyük strateji hədəflərdən bir də təbii ki də Ukraynanın nüvə silahı imkanlarını nəzarət altına almaqdır. Rusiyanın Ukraynada əsas hərbi hədəfləri nələrdir? Birincisi , Ukraynanın Qaradəniz və Azov sahillərinin tutulması, Kırımı quru yolunun açılması, Kırımın içməli su ilə təmin edilməsi, Odessadakı Ukrayna hərbi dəniz qüvvələrinin dağıdılması (6). İkincisi, geniş perspektivdən baxdıqda strateji maraqlarından biri Qaradənizdəki üstünlüyünü gücləndirmək və Ukraynanı güc balansını prosesindən uzaqlaşdırmaq, Ukraynanı dənizdən(cənub) çevrələməkdir. Üçüncüsü, Ukraynanın nüvə santrallarının ələ keçirilməsi (5).

2. Rusiya-Ukrayna müharibəsində ABŞ-ın maraqları və Çin faktoru

Önemli məsələlərdən biri də “Rusiyaya qarşı nə edilə bilər?” sualına cavab tapmaqdır. Buna cavab tapılması üçün də ABŞ-ın Rusiyanın Şərqi Avropadakı təhlükəsizliklə bağlı məsələlərində ABŞ-ın beynəlxalq imicinə zərər vurmayaq şəkildə bəzi güzəştlərə getməklə Çindən uzaqlaşdırılmasının mümkünliyünü müəyyən etməkdir. Rusiya və Çinin strateji müttəfiq kimi çıxış etməsinə baxmayaraq maraq fərqlilikləri və fikir ayrılıqlarının da olduğunu unutmamaqla yanaşı gələcəkdə strateji addımlarını birlikdə koordinasiya etmə səviyyəsinə qədər yaxınlaşmasına icazə verilməsi Qərb dünyasını çətin situasiyaya sala bilər (4);(3).

“Münasibətləri kim şiddətləndirməyə meyillidir?” sualına cavab versək ABŞ və İngiltərənin bunda maraqlı olduğunu çəkinmədən demək mümkündür. İngiltərənin rəhbərliyi ilə AUKUS birliyini yaratmalarına baxmayaraq indilik uğurlu olduqları deyilə bilməz ki, belə olan halda Rusiyanı məşğul edərək Çin, Rusiya, İran üçlüsünü ayrılıqda zəiflətmə planlarının da olduğunu deyə bilərik (2). Və hətta İran ilə münasibətlərin yumuşadılması və Vyana görüşündən sonra müsbət mesajların verilməsini həm bununla, həm də enerji asılılığının aradan qaldırılmasında İran neft və qazından istifadə edilməsi

istəyi ilə bağlıdır. ABŞ Çinə qarşı onsuz da Avropanın dəstəyini ala bilmir və Rusiyaya qarşı münasibətdə də “ təhlükəli düşmən” obrazının şişirdilməsinə baxmayaraq yenə də NATO daxilində parçalanmalar var (1). Və Rusiyanın da Qərb dünyası ilə SSRİ-də olduğu kimi iqtisadi izolyasiyası yoxdur, enerji ilə yanaşı qarşılıqlı iqtisadi, ticari bağları və asılılıqları güclüdür və müharibə olacağı təqdirdə əsas zərbənin Avropaya dəyəcəyi də məlumdur.

ABŞ-ın bu savaşda maraqlı olmasını qısaca olaraq belə ifadə edə bilərik: Birincisi, dünyada çoxqütblü sistemin yaranmasına baxmayaraq dünya hegemonluğunu əlindən vermək istəməyən ABŞ tərəfdaşlarını daha güclü ətrafında birləşdirmək istəyir. Və bunun üçün də Soyuq müharibə dövründə olduğu kimi rus təhlükəsini yenidən Avropaya xatırlatmaq istəyir. Özü başda olmaqla NATO-nun fəaliyyətinin təkmilləşdirmək istəyi var və 24 mart 2022 NATO Sammiti qərarları Rusiya üçün çox da çəkindirici rol oynamasa da NATO-nun möhkəmlənməsini göstərmək və Avropa Birliyində fikir ayrılıqlarının aradan qaldırılması baxımından əhəmiyyətlidir (10). ABŞ prezidenti Co Bayden ölkənin başlıca şirkət rəhbərləri ilə görüşdə səsləndirdiyi “yeni dünya nizamı qurulacaq və biz buna liderlik etməliyik” sözlərindən sonra yeni “demokratiya platforması” yaratmaq istəyini vurğulamışdır.

22 mart 2022 İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının İslamabaddakı sammitinə dəvət edilən Çin Xarici İşlər Naziri Vanq Yi çıxışında bir neçə müzakirəyə açıq ana maddəyə toxunmuşdur: birincisi, İslam dünyası ilə əməkdaşlıq etmək istədiyini və ortaq tarixi kök və missiyalara sahib olan iki mədəniyyətin də ortaq gəmidə olduqlarını vurğulayaraq problemlərin həllində koordinasiyalı hərəkət etməyi təklif etdi. Bu ABŞ-ın “demokratiya platforması”na qarşı birlikdə hərəkət etməyə bir çağırış idi. İkinci, Qərb-mədəniyyətlərin toqquşmasından danışıq, amma biz-mədəniyyətlərin əməkdaşlığına baxsaq, mədəniyyətlərimizi tanıyaq, bunun üçün də bir qurum yaradaq və təhlükəsizlik konsepsiyası formalaşdıraq (9). Sanki burada ABŞ-ın qurduğu platformanın bizi, sizi hədəf alacağını vurğulayır. Və Çinin bu mesajları bir növ yeni qütblənmənin mesajları kimi səslənir.

Qərbin tətbiq etdiyi embarqoların geosiyasi təsiri İran, Venesuela. Şimali Koreya kimi dövlətlərə illərdir edilən embarqoların nəticəsiz qalmasından da qısamüddətli təsirinin az olacağını demək mümkündür. Sanksiyalarda Rusiyanın Kvant texnologiyası, rəbitə və kosmik texnologiyaya çıxışının bağlanmasına da vurğular edilir. Ancaq Çinin də bu sahələrdə Qərbdən geri qalmadığını unutmaz. Belə olan halda, Qərb sanksiyalarla Rusiyanın iqtisadiyyatını zəiflədəcəyini, daxili istiqrarsızlıq çıxacağını, Putinin də iqtidardan gedəcəyini güman etsə də, Rusiyaya qarşı sanksiyalar özü ilə bərabər Qərb qaynaqlı dünya maliyyə sistemi və korporativ strukturların sığulanmasını da gətirəcəkdir. Hətta müharibə daha uzun davam edərsə milli valyutalarla ticarət təşəbbüsləri artacaq. Sanksiyaların təsirini azaltmaq üçün Putinin rubl ilə ödənişi artırmağa çalışması da dollara meydan oxumaq hesab edilə bilər. BƏƏ-nin Çinə satdığı neftin qiymətini yuanla ödəməyə hazır olduğunu deməsi bu istiqamətli müzakirələri daha da genişləndirəcək. Rubl və yuanın dollara qarşı ödəniş vasitəsi olması dollar əsaslı iqtisadi dünya nizamının dağılmasına səbəb ola bilər (3).

Müharibə dövründə neft və qazın qiymətinin kəskin artması ən çox Avropanı narahat edir, çünki rus qazının əsas alıcısı Avropadır və dolayısı ilə enerji alaraq Rusiyanın apardığı müharibəni də maliyyələşdirmiş olur. Buna görə də Aİ-nın qarşısında duran növbəti addım 2050-ci ilə qədər yaşıl iqtisadiyyat qurmaqdır. İqlim dəyişikliklərinə qarşı mübarizə ilə yanaşı müharibə ilə Avropa dövlətlərinin təhlükəsizlik amili də yaşıl iqtisadiyyata keçmənin vacibliyini göstərdi. Avropanın Rusiya iqtisadiyyatını hədəf alan sanksiyalarında maksimum global iqtisadi və ticari sistemin təsirlənməməsi hədəflənir.

Nəticə

Nəticə olaraq deyə bilərəm ki, müharibənin başında Qərb NATO-nun Ukraynaya hərbi dəstək olmayacağını bildirməsinə baxmayaraq artıq ağır silahlarla kömək ediyini görürük. Hətta Lavrov İngiltərə xüsusi təyinatlılarının Ukraynada görüldüyünü və onlara müdaxilə ediləcəyini dedi. M.Çavuşoğlu isə “Ukrayna müharibəsini bitirmək istəməyən qüvvələr var” deyərək Qərbi nəzərdə tutmuşdu. Lavrovun davamlı Zelenskini aktyor adlandırması və “Zelenski Rusiya ilə görüşmə və danışıqları sadəcə aparılmış kimi edir” deyərək bir növ onun Qərbdən yönləndirildiyinə diqqət çəkir. Bu da onu göstərir ki, Ukraynada razılıq Rusiya-Ukrayna arasında deyil, Qərb-Rusiya arasında olacaq. Müharibənin rusların tam da “nüvə silahı” dediyi yerdə dayandırılacağını düşünürəm, həmin ana qədər Rusiyaya nə qədər zərər verilsə Qərbin xeyirindədir. Məhz Qərbin Türkiyənin sanksiyalara

qoşulmamasına baxmayaraq Türkiyəyə təzyiq göstərməməsinin səbəblərindən biri də NATO üzvü dövlətlərdən birinin Rusiya ilə danışıqlar masasına oturması qarısının açıq olmasını istəmələridir. Çünki, Rusiyanın da dərhal Qərblə masaya oturmayaacağını və Türkiyənin vasitəçi olacağını bilirlər. Son olaraq “III Dünya müharibəsi ola bilər mi”, “Nüvə müharibəsi olar mı” kimi suallara cavab olaraq Ukrayna problemi üzərindən deyil, gələcəkdə bəlkə Uzaq Şərqi də içərisində olduğu qarşıdurma halında qarşılaşa bilərik. İndilik bu kimi xaos yaradan populist çıxışların sadəcə formalaşdırılmaqda olan yeni dünya nizamından diqqəti yayındırmaq üçün istifadə edildiyini düşünürəm.

Ədəbiyyat

1. NATO və Yeni Dünya Nizamı, Tarık Oğuzlu, 2019 <https://www.researchgate.net>
2. Həsən Əbu Talib, AUKUS ittifaqı: Çini mühasirəyə almaq üçün daha bir addım <https://www.indyturk.com/node/414581>
3. ABŞ 3-cü Dünya Müharibəsinə səbəb olmadan Ukraynaya necə kömək edə bilər? 2022 <https://tr.euronews.com/2022/03/08/abd-3-dunya-savas-na-neden-olmadan-ukrayna-ya-nas-l-yard-m-edecek>
4. Rusiya-Ukrayna Müharibəsində Yeni Dövr Başlayır?, Mustafa Zəfər Soydan, 2022 https://turkmer.sakarya.edu.tr/sites/turkmer.sakarya.edu.tr/file/Russia_Ukayna_Savasinda_Yeni_Bir_Donem_Mi_Baslenen.pdf
5. Rusiya-Ukrayna Böhranının Sahədə Müharibə Vəziyyətinə çevrilməsi Prosesi və Mümkün Ssenarilər Mehmet Çağatay Gülər, 2022 <https://setav.org/assets/uploads/2022/02/P331.pdf>
6. Rusiyanın Ukraynaya Hücümünün Siyasi və Hərbi Qiymətləndirilməsi, Murat Aslan 2022, 14s <https://setav.org/assets/uploads/2022/02/P332.pdf>
7. Mehmet Ali Güllür, Ukraynada 'Yeni Dünya Nizamı' Toqquşması 2022- <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/mehmet-ali-guller/ukraynada-yeni-dunya-duzeni-carpismasi-1918821>
8. Putinin 2007 Münhen çıxışı, 2018 <https://www.youtube.com/watch?v=WAavE0GQWG4>
9. Çin İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının 2022-ci il iclasına dəvət olunub, <https://www.criturk.com/cin-islam-ibirligi-teskilati-toplantisina-davet-edildi/>
10. Yıldız Deveci Bozkuş, NATO Sammiti: Yeni Avropa Təhlükəsizlik Arxitekturasından Qlobal Təhlükəsizliyə, 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/nato-zirvesi-yeni-avrupa-security-architecture-kuresel-trust/2545530>
11. Ukrayna böhranından sonra Avropa İttifaqı-Rusiya Münasibətləri dəyişdi, Cihan Kalın, İstanbul, <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/58097.pdf>

Rəyçi: fil.ü.f.d. Rəşad Hüseynov

Göndərib: 10.04.2022

Qəbul edilib: 15. 05.2022